

IMMIGRACIÓ: MITJANS DE COMUNICACIÓ I **MULTICULTURALITAT**

L'opinió publicada no és necessàriament l'opinió pública. Però no hi ha cap dubte que , donat el pes dels distints mitjans de comunicació televisius, radiofònics i escrits, es dona una influència real sobre l'opinió dels ciutadans i ciutadanes en referència a un o altre tema. La primera part d'aquesta pàgina d'opinió hi incloem un capítol referit específicament al tractament que fan els distints mitjans de comunicació damunt el tema de la immigració. Per això vos recomanem dues pàgines web on es reproduïxen aquestes opinions publicades: www.informecipie.com i www.imserso.upco.es. Es conclou aquesta part amb una reflexió crítica i analítica sobre la premsa escrita i immigració.

La segona part d'aquesta pàgina inclou un article de reflexió referit concretament al tema de la multiculturalitat. En definitiva es planteja si és possible "conviure" distintes cultures i, si és així, com fer-ho.

PRENSA ESCRITA I IMMIGRACIÓ

Aitor Hernández Carr. Antropòleg.

Llegint els diaris és pot arribar a entendre molt més que allò que va passar el dia anterior. L'anàlisi del tractament d'una temàtica als diferents mitjans escrits pot aportar moltes pistes sobre la seva situació, actual i futura, a la societat en qüestió. Cada diari representa una determinada cosmovisió, tant de la societat com a conjunt com dels diferents subapartats que la conformen. Més enllà del subministrament d'informació objectiva, si és que aquesta existeix, els diaris emeten senyals, senyals codificades d'allò que creuen és la veritat profunda que es mou en el rerafons de la nostra societat. Aquests codis han de ser desxifrats pels lectors, d'aquí la dificultat de llegir i entendre bé un diari, qualsevol diari. Un molt bon professor de la universitat ens va dir un dia, "si acabeu la carrera sabent llegir el diari haurem aconseguit el nostre objectiu, en el fons només és tracta d'això". La frase se'm va quedar gravada.

La meua idea per aquest escrit era analitzar el tractament informatiu dels diaris respecte al procés de "normalització" engegat aquesta setmana. Volia centrar-me en les representacions que es feien tant dels immigrants com dels diferents col·lectius d'immigrants. Però, per sorpresa meua, aquests dies no s'ha parlat gaire sobre els immigrants. S'ha parlat sobre immigració, sobre el nostre model de societat, sobre allò que el futur ens depara... Els diaris d'aquests dies han emès unes senyals que, tot intentant desxifrar-les, m'han provocat una sèrie de reflexions que intentaré anar desenvolupant en aquest escrit.

El límits del debat

Dos elements clau en tota discussió política són, qui marca els temes de debat de l'agenda política i, conseqüentment, quins són els paràmetres dins dels quals es mouen aquests debats. A Europa el debat sobre la immigració està clarament sotmès a la hegemonia ideològica de la dreta. Des de fa uns deu o quinze anys han anat sorgint partits d'extrema dreta a pràcticament tots els països europeus. Quan un d'aquests arriba al poder o s'hi aproxima (Àustria, França) sonen totes les alarmes, tothom s'esquinça les vestidures i es fan grans crides a la defensa dels valors democràtics. Quan la situació amaina, es torna a la monòtona i ensopida realitat de la política nacional. No obstant, el que està passant a aquesta ensopida i monòtona realitat és molt més perillós i important a llarg termini que els grans cops d'efecte de l'extrema dreta.

Els partits d'extrema dreta que aconsegueixen representació política aconsegueixen un gran ressò a la política nacional. Aquests partits tenen característiques específiques segons el seu país, però en el tema de la immigració provoquen una situació molt semblant. Fan que el gran partit nacional de dretes adopti alguns dels seus missatges com a propis, i que el partit d'esquerres majoritari quedi totalment paralitzat davant el tema de la immigració i només resi per a que el tema tingui poca visibilitat pública. No hi ha espai ni temps per a un treball de pedagogia pública asserenat i a llarg termini. La pròpia confusió de l'esquerra i la por a perdre la centralitat en l'escenari polític fan que tota possible construcció d'un missatge alternatiu quedi aturada, suspesa en el temps.

Una ràpida repassada mental a alguns esdeveniments recents mostrarà amb claredat aquesta situació. Gran Bretanya: El partit Laborista presenta una llei d'estrangeria summament restrictiva com a mesura preventiva davant la possible proposta dels Conservadors a les pròximes eleccions. Alemanya: Davant l'arribada a diferents

parlaments regionals de partits neonazis, els Democristians acusen els socialdemòcrates de propiciar aquest fet amb les seves polítiques econòmiques i d'immigració (per tant, donen a entendre que si aquests partits creixen per alguna raó serà). Dinamarca: A les darreres eleccions el Partit Nacionalista Danès aconseguí vint escons, això fa que a la recent campanya electoral la dreta endureixi les seves posicions en matèria d'immigració. Resultat, el PND passa de vint a vint-i-dos escons. Per tant, a qui afavoreix la centralitat d'aquestes plantejaments anti-immigratoris? Cap partit d'extrema dreta ha desaparegut perquè la resta de forces polítiques endurís el seu discurs, al revés, fa que guanyin major visibilitat pública i centralitat política.

El debat a Espanya

Abans d'entrar a analitzar la situació a l'estat espanyol, voldria aclarir una cosa. La meua reflexió no és centra en la constatació de que arreu d'Europa estan apareixent partits d'extrema dreta que afecten de manera directe els posicionaments de la resta de partits. Allò que és més greu, i que darrerament ha sortit a la llum pública, és la manca de discurs propi o alternatiu de les forces de centre-dreta i, sobretot, d'esquerres. Aquí radica la gravetat del ressorgiment de l'extrema dreta i es dedueixen unes preocupants perspectives de futur.

A Espanya no trobem cap partit significatiu que articuli un discurs clarament anti-immigració. Trobem al PP que, volent no deixar un espai buit a la seva dreta però sense fer un discurs explícitament anti-immigració, ha adoptat el discurs de la por i la confusió. Només cal sentir aquests dies a alguns dels seus portaveus. Acebes: "Desde el anuncio de la regularización, una oleada de inmigrantes viene a España por tierra, mar y aire", "van a legalizar en torno a un millón pero son más los que cada día están entrando en nuestra península". Zaplana: "... habrá muchísimos más *ilegales* en España" (*El País*, 11 de Febrer). Tot i la relevància d'aquestes declaracions, crida encara més l'atenció la resposta del govern central i el PSOE. Primer de tot, cap "primera espasa" ha sortit a opinar o defensar l'actuació del govern. Bé, sí, Rubalcaba ha sortit per dir que l'efecte crida és culpa del PP per què, estan fent tant de soroll als mitjans de comunicació que estan provocant que els immigrants d'altres països se n'assabentin!!! La resposta a les reiterades declaracions dels Acebes, Rajoy i Zaplana les ha fet, pel PSOE, el seu responsable d'immigració, Antonio Hernando. L'argument central ha estat el següent, el PP no pot dir res perquè durant el seu mandat van entrar 2,1 milions d'irregulars i si ara s'ha de fer aquesta regularització és per culpa del PP que els va deixar entrar i després no va fer-hi res. Resumint, davant d'una evident campanya del PP per crear incertesa i por davant la regularització d'immigrants i que aquesta sensació d'inseguretat es giri en contra del govern, la resposta d'aquest ha estat o bé el silenci o bé respondre amb les mateixes argumentacions i la mateixa lògica que el PP.

Alguns autors han dit que la immigració s'ha constituït en els darrers quatre-cinc anys en un aspecte central de la societat espanyola. I que els conflictes, tant a nivell micro com macro, només fan més notòria aquesta realitat. Totalment d'acord. Ara bé, si en el moment en que la immigració arriba al més alt nivell del debat públic (el polític), només hi ha una veu, la de la dreta, que s'atreveix a opinar i donar resposta als interrogants dels ciutadans, els marges del debat quedaren immediatament marcats de tal manera que mai podran afavorir ni a l'esquerra, ni als immigrants, ni al conjunt de la societat. Això és el que va succeir a alguns països europeus ara fa uns quants anys, i així els hi van les coses en aquest aspecte, i això és el que està succeint a Espanya. Si s'instal·la la percepció de la immigració com una problemàtica, latent o manifesta, que depèn d'elements com "el umbral de tolerància" i coses per l'estil, anem directes a unes situacions molt difícils de

resoldre. Aquests moments són crucials pel futur d'aquesta qüestió, ara és el moment en que es necessita un discurs sobre la immigració alternatiu al de la dreta i uns polítics amb l'atreviment i el sentit de la responsabilitat suficient per transmetre'l a la ciutadania.

Ja per acabar, unes quantes frases d'aquests dies, frases que, venint de la dreta, semblen missatges codificats d'allò que per a ells sembla inevitable: "El «Le Pen español», si lo hubiera, está aún estudiando bachillerato" (Martín Prieto, 11 de Febrer, *ABC*), "... el proceso de regularización terminará convirtiendo a la inmigración en el gran problema de España" (Javier Arenas, 9 de Febrer, *El Mundo*), ..."con esta gigantesca operación de papeles para todos" ... sembla que "quieren un partido de extrema derecha que le quite votos al partido de Rajoy"(Federico Jiménez Losantos, 10 de Febrer, *El Mundo*), "De estos costes añadidos no se ha hablado -becas, guarderías, asistencia médica, ayudas económicas-, pero habrá que atenderlos, porque se van a producir, y de hecho ya se están produciendo. Si hay una política eficaz para evitar la xenofobia es, precisamente, aquella que impide que los ciudadanos nacionales se sientan preteridos en el acceso a los beneficios del Estado social que han sostenido con sus impuestos" (Editorial, *ABC*, 11 de Febrer).

GLOBALITZACIÓ, IMMIGRACIÓ I MULTICULTURALISME.

Aina Tarabini-Castellani Clemente. Llicenciada en Sociologia. UAB.

Aquest article forma part del llibre "La immigració a les Balears". Novembre 2001.

Col·lecció Recerca. Fundació Gadeso. Lleonard Muntaner editor

1) Globalització i processos migratoris.

El món actual està "globalitzat". Assistim a canvis estructurals que afecten tot el conjunt del Planeta; canvis que afecten d'una manera transversal totes les esferes de l'existència humana, reestructurant la nostra vida. Es parla sovint d'una època de fins, la fi de la història, la fi de les ideologies, la fi de l'Estat-nació i fins i tot s'ha parlat de la fi del subjecte.

En aquest context, el capitalisme ha experimentat una profunda transformació a escala mundial, s'han estès enormement els mitjans de comunicació (és el que es coneix com procés d'internacionalització), s'han desenvolupat noves tecnologies centrades en l'ús i l'intercanvi d'informació, s'han generat importants processos migratoris i, en definitiva, s'ha anat perfilant com a tendència dominant el que podem anomenar una creixent occidentalització dels valors, de les maneres de fer, d'estar, de pensar i de ser.

Assistim al que s'ha anomenat un "nou ordre mundial", caracteritzat per l'expansió del capitalisme i l'acceleració de les economies a escala mundial¹; un període marcat per la successió de canvis a gran velocitat, un procés dialèctic i contingent que combina tendències de mutació i permanença, processos d'inclusió i d'exclusió, de localització i globalització, presentant ambivalències, contradiccions i contratendències. Ens trobem, davant la preeminència del sistema capitalista mundial, com a conseqüència de la seva necessitat d'expansió i acumulació constant².

¹ La nova economia es caracteritza per ser global i informacional. Global en la mesura que la producció, el consum i la circulació s'organitzen a escala global; i informacional en la mesura que la productivitat i la competitivitat avui en dia depenen de la capacitat per a generar, processar i aplicar amb eficiència la informació centrada en el coneixement. Per a més informació en relació a l'economia global-informacional cal veure Castells, *La era de la informació*. Vol 1: La sociedad red (1997).

² De fet, el sistema capitalista presenta elements intrínsecs pel seu desenvolupament a escala planetària, en tant que per a reproduir-se necessita de l'acumulació constant; aquesta és, doncs, la seva contradicció: la necessitat d'acumulació i expansió es vincula a la necessitat d'explotació com a requisit per a poder mantenir i augmentar els seus beneficis.

En aquest procés, s'estableix una nova divisió internacional del treball, substentada en la interdependència econòmica entre els països; de tal manera, les "nacions perifèriques" queden vinculades de manera asimètrica a les "nacions centrals", establint-se un patró de relacions verticals de dominació interestatal, una distribució jeràrquica dels països en el que s'ha anomenat sistema d'estratificació mundial.

L'economicisme, doncs, es consagra com a lògica dominant. Ens trobem en una situació de capitalisme global que cada cop necessita menys força de treball per a funcionar; un capitalisme intensiu en capital que desequilibra la típica equació capital-treball. El capital adquireix mobilitat social mentre que el treball queda anclat en la seva base nacional.

Aquesta lògica d'acumulació genera mecanismes i condicions per a la flexibilització del capital, desenvolupant –ahora- processos de localització del benefici i monopolització de la producció, recolçats en sancions econòmiques, bloqueig i aïllament d'aquells països que no s'adeqüen a les regles de circulació i fluctuació del capital. De tal manera, es perpetua la dependència estructural de les "nacions perifèriques" respecte les "nacions centrals" ja que les primeres, obligades a substituir les seves formes tradicionals de producció, depenen de la competitivitat internacional dels seus béns primaris i perden la capacitat de negociació internacional.

Aquestes condicions han afavorit i potenciat l'augment dels desequilibris i les desigualtats tant a escala social com a escala mundial, apareguent ahora noves formes de dominació i exclusió. De fet, avui en dia han perdut sentit les fonts de dominació tradicional –dimensió del territori, importància demogràfica i riquesa en matèries primeres - davant l'emergència de noves fonts de poder basades principalment en l'economia, l'educació i la tecnologia. Avui el poder es lliga de manera indissociable al coneixement, a la capacitat per a crear i difondre informació.

La nova tecnologia de la informació es constitueix, així, en la base indispensable per a la nova economia (global), en tant que permet superar els límits expansius del model de producció capitalista, desvinculant els fluxes de capital de les economies reals. La nova revolució tecnològica contribueix, a més, a la divisió internacional del treball, mantenint i potenciant la interdependència asimètrica entre països, en la mesura que localitza la capacitat tecnològica i les possibilitats per a generar coneixements en els països del Nord.

El poder econòmic, en aquesta nova situació, recorre a un nou instrument de control social: els mass media, constituïts avui en dia en unes de les agències privilegiades i

legitimades per a la creació, organització, vehiculació i difusió de coneixements. Es tracta d'una nova manera d'exercir el poder caracteritzada per la seva capacitat per a produir discursos, coneixements i creences sobre la manera de fer i de ser, sobre la manera "normal" de ser de les coses. La potencialitat del poder és, d'aquesta manera, la seva capacitat per a produir discursos de veritat, presentats com objectius i, per tant, com indiscutibles i inqüestionables.

El poder, doncs, ja no consisteix tan sols en la negació, la repressió o la imposició sistemàtica. El poder actua en el nostre dia a dia, de manera constructiva; és la capacitat per a produir discursos, estructura els nostres cossos, produïx coneixement i la seva força, precisament, és la seva capacitat per a presentar-se com "no poder". És, en definitiva, la capacitat per a naturalitzar les diferències entre "normal" i "boig", entre "racional" i irracional", entre "autòcton" i "immigrant", amagant el que de construcció social tenen aquestes dicotomies.

Ens trobem, doncs, en un context, on apareixen noves pors, noves demandes, noves inseguretats, noves desigualtats. Què significa però parlar d'aquest nou ordre global? Com es concreten i manifesten aquestes transformacions i canvis estructurals? Com s'han desenvolupat i caracteritzat aquests nous processos migratoris? Com s'han plantejat els mecanismes d'integració socio-cultural dels diferents grups i col·lectius? Cal tenir en compte que ens trobem davant una tensió creixent entre les forces tendents a la conformació d'una societat global homogeneitzada i les pressions per al manteniment i la preservació de les cultures i les identitats locals. És en aquest context, doncs, on cal analitzar i comprendre el sentit dels nous processos migratoris dels països pobres cap als països rics, tenint en compte que el nou ordre internacional es constitueix en el context principal d'aquestes noves dinàmiques migratòries.

A finals de segle, i gràcies a les infraestructures proporcionades per la revolució tecnològica, l'economia mundial característica de l'industrialisme es fa global; ens trobem davant nombrosos canvis econòmics i socioculturals. En aquest sentit, i com ja apuntava anteriorment, el pas de la societat industrial a la societat informacional –unit al context tecnològic global- ha provocat noves desigualtats, noves demandes i noves necessitats, alhora que ha reforçat les antigues divisions i fraccions socials.

D'aquesta manera, els processos de globalització econòmica –centrats en la mobilitat i flexibilitat de tots els factors productius- han originat i provocat la generalització de les migracions interacionals, generant noves modalitats i dinàmiques dels fluxes

migratoris. Les migracions internacionals formen part, doncs, d'aquest procés de reestructuració de les societats a escala planetària. En aquest sentit, es poden assenyalar algunes de les principals tendències que caracteritzen les migracions en aquest període de globalització:

En primer lloc, cal tenir en compte que al parlar de globalització ens referim a un procés en el qual hi participen (tot i que de forma desigual) més de la meitat dels estats del món i cada vegada són menys les zones del món que queden al marge dels processos migratoris internacionals. La globalització, doncs, es converteix en un procés que –de manera asimètrica i jeràrquica - implica a la major part de països del món, vinculant-los a través d'importantes relacions d'interdependència.

En segon lloc, es pot afirmar que els processos migratoris actuals cada cop s'allunyen més d'un model únic, trobant una tendència a la diversificació. Tot i aquest factor, però, cal tenir en compte que la immigració per motius econòmics es presenta com a tendència majoritària, degut –entre altres coses- a la destrucció de les economies locals dels països del Sud, als problemes de sobrepoblació i a la necessitat dels països del Nord de màd'obra barata.

En tercer lloc, es perfila una tendència a l'acceleració dels processos migratoris en la mesura que el volum de migrants creix -en les darreres dècades- de manera continuada, tot i que amb diferents intensitats.

En darrer lloc, cal parlar d'una tendència la feminització, la qual cosa en perfila com un element clau de la nova situació en la mesura que les dones –tot i que sempre han estat presents en els fluxos migratoris- actualment es troben presents a totes les regions i a tots els tipus de fluxes.

2)El repte de la diferència.

Els processos migratoris internacionals s'han extès de forma més o menys generalitzada al llarg de tota Europa occidental i Amèrica del Nord (USA), provocant la confluència de diferents col·lectius en un mateix territori. Es parla, així, de l'augment de les societats multiculturals o multiètniques en aquest "món globalitzat", desenvolupant-se tendències contradictòries que aposten per diferents solucions davant els possibles conflictes i amenaces que presenta aquesta nova situació.

Cal tenir en compte que davant les noves dinàmiques migratòries s'ha extès un clima d'alarmisme social, considerant als immigrants com a potencials enemics que amenacen el nostre relatiu benestar econòmic i la nostra identitat cultural i nacional. En

aquest context, doncs, es presenta i es fa inevitable afrontar el que s'ha anomenat "repte a la diferència". Què significa, però, el dret a ser diferents? Que implica unitat en la diversitat? Què significa integració? Integració de qui, com, de quina mena? És possible establir criteris vàlids per a totes les cultures? Què vol dir multiculturalisme i interculturalitat?

Els creixents processos d'heterogenitat social i cultural, ens plantejen tota una sèrie d'interrogants que ens fan encarar amb aquest "repte a la diferència", emergint nous lemes i conceptes que han adquirit gran popularitat però que sovint han contribuït a crear confusió i a alimentar els estereotips socials.

En primer lloc, cal analitzar les implicacions del mateix concepte "d'immigrant". Cal tenir en compte que allò que fa d'algú un "immigrant" no és una qualitat sinó un atribut, i un atribut que li és aplicat des de fora. Ser "immigrant" no és una qualitat pròpia d'una persona o grup de persones és un constructe social que ens serveix per a definir d'alguna manera a aquell que ens és estrany. En aquest sentit, es pot afirmar que el concepte "immigrant" té una operativitat simbòlica en la mesura que permet crear categories dicotòmiques a partir de les quals pensar la societat; serveix per establir una discriminació semàntica entre dos grans grups oposats -"nosaltres" i "els altres"-, a partir de la qual construïm la nostra pròpia identitat i ens dóna un sentit de pertinença; nosaltres som com som en la mesura que ens allunyem d'ells, dels altres. No hem d'oblidar que identitat i alteritat són les dues cares de la mateixa moneda, s'alimenten mútuament, són complements necessaris.

Cal tenir en compte, a més, que el fet de parlar "d'immigrant" i no "d'immigrat" denota una concepció de procés no acabat, és un estar dins i fora, un estar a mitges, "viu aquí però és d'allà", contribuint a mantenir de forma permanent aquest estat de transitorietat.

De tal manera, es marquen diferències entre "nosaltres" i "els altres", reforçant aquells trets que els uniexen a ells com a grup i minoritzant aquells que els poden apropar a nosaltres. Es ressalten les diferències i es camuflen les similituds. Es produeix, així, una naturalització dels conceptes, es pensa en ells com si fossin trets característics, naturals, adherits a les persones.

A l'imaginari social, es reforcen tots aquells trets que permeten homogeneitzar als immigrants com a grup, per a poder diferenciar-lo de "nosaltres". En aquesta direcció, el qualificatiu "d'immigrant" s'aplica sovint a individus investits de determinades característiques negatives. L'immigrant ha de ser pobre, inferior pel lloc que ocupa en el

sistema d'estratificació social, excessiu numèricament, intrús, amb uns trets culturals definits com "tradicionals"... Si no es així, s'anomena estranger, simplement, però no immigrant, per què? "L'immigrant", aquest immigrant, s'associa a amenaces per a la integritat i la seguretat de la societat que l'acull i per la cultura dominant, l'occidental.

El concepte "d'immigrant" representa, així, tot allò que s'allunya dels atributs establerts de "normalitat" ciutadana i contribueix a salvaguardar i reforçar les fràgils seguretats que constitueixen la nostra identitat. A través d'aquesta ratlla imaginària la societat queda dividida entre "els de dins" i "els de fora", els estranys i els familiars, delimitant unitats culturals com unitats de sentit amb identitat i valors propis i oblidant que els límits i les fronteres entre uns i altres són mòbils, purs constructes socials.

Cal tenir en compte, a més –i com ja assenyalava anteriorment- que no tot estranger és definit com immigrant. L'immigrant s'associa al concepte de "minoria ètnica"; un immigrant ric en canvi no és una minoria ètnica, no s'entén com a tal. Per què? El concepte d'ètnia actualment s'empra com a sinònim i substitut del vell –i políticament incorrecte- concepte de raça; així, tot i que sigui un concepte més ampli (en la mesura que inclou característiques de diferents tipus –lingüístiques, culturals, de costums i tradicions- que van més enllà dels trets biològics) té els mateixos efectes pràctics: encasellar als individus en les seves suposades especificitats, abans racials i ara culturals.

Es recorre així a la identitat ètnica (i als trets culturals que comporta) d'una manera totalitzant, com si fos un nucli clar, estàtic i identificable externament per sí mateix, transmetent un concepte de cultura completament naturalitzat i reificat. De tal manera es tendeix a oblidar que que aquestes identitats –construïdes- són instruments que serveixen per a diferenciar posicions oposades en conflicte, fent referència a conflictes d'identitat (ètnica o cultural) quan en el fons amaguen conflictes d'interessos (econòmics, polítics o socials).

La identitat, però, no és una gàbia de ferro o una peça de museu estàtic a a una vitrina; és un procés de construcció i de canvi, una síntesi de contradiccions, un procés que sorgeix de la dialèctica entre individu i societat, un pur constructe social i per tant no es pot concebre com un procés tancat i acabat, no és intel·ligible si no és dins un món social.

En aquest context, s'ha imposat un concepte de cultura associada a nocions essencialistes, que les concep com grups homogenis, hermètics, tancats i permanents. Les cultures, però, no es poden isolar o hermetitzar, ja que en elles mateixes són

contacte, són comunicació i síntesi constant. La falàcia a creure en creacions culturals objectives i permanents es constitueix, doncs, en un dels principals problemes dels plantejaments multiuculturalistes, en la mesura que contribueix a mantenir una divisió artificial de la població, mantenint les diferències i la hipermeabilitat entre grups i potenciant aquesta etnificació fícticia de la societat. Tota catalogació de minoria minoritza de manera automàtica al grup al qual se li aplica i aquest és un dels efectes perversos de les polítiques multiculturals, però sobre aquest tema en parlarem més endavant.

Què implica, doncs, parlar d'integració? Quin és el sentit d'aquest concepte tan usat actualment? Davant l'augment de la immigració i la confluència de diferents grups en un mateix territori s'ha tendit a pensar que la font dels conflictes entre les diferents comunitats és de caire cultural. De tal manera –i en funció d'aquestes suposades diferències culturals en conflicte- es parla d'un tipus d'integració que contempla únicament la dimensió cultural, oblidant que cal –com a prerrequisit previ- un tipus d'integració social, econòmica, política i legal. De fet, la mateixa idea d'integració pressuposa que hi ha diferents identitats culturals (ètniques, religioses, polítiques) convivint en copresència i, per tant, cap d'elles reclama l'exclusivitat en l'espai públic; es tracta, doncs, de trobar formes de convivència pacífica, arribant a acords mínims de cooperació i garantint que ningú quedi exclòs per les seves diferències culturals.

El problema de base, doncs, és que la majoria de conflictes que sovint s'atribueixen a aquesta diversitat cultural no responen en el fons a qüestions d'un altre caire que amaguen profundes desigualtats socials i econòmiques. De tal manera, gran part dels problemes que es presenten com ètnics o culturals són en realitat resultat de situacions d'injustícia o pobresa, sustentats en relacions de poder asimètriques. Confondre diferències culturals per desigualtats socials és un dels principals problemes que dificulta les possibilitats d'integració reals.

De fet, reclamar tolerància per a les diferències culturals sovint acaba legitimant els postulats xenòfobs en la mesura que dona per suposat que les cultures tenen alguna cosa d'incommensurable i immutable i que, per tant, les dificultats que pateixen certs col·lectius és conseqüència d'algun tipus de *discapacitat adaptativa d'ordre cultural*. Es desenvolupa, així, un nou determinisme cultural que, substituint a l'antic determinisme biològic, es converteix en un potent mecanisme d'exclusió.

El dret de les anomenades “minories ètniques” d'expressar les seves particularitats culturals no s'hauria de concebre tan sols en nom de la tolerància, sinó en nom dels

principis bàsics d'igualtat i llibertat. Les diferents cultures que conviuen dins un mateix marc social no només tenen dret a existir i a preservar-se sinó que han de tenir drets i possibilitats per a poder florir i desenvolupar-se d'una manera innovadora, participant de manera activa en la construcció de la "societat global", la qual cosa implica el reconeixement dels seus drets –i deures- legals i político-socials.

Integració, doncs, implica reciprocitat. Integració, va molt més enllà dels elements culturals, però com es porta a terme aquest procés? En primer lloc, cal tenir en compte que integració implica igualtat; igualtat política jurídica unida a la igualtat social. Tota integració cultural ha d'anar precedida d'un tipus d'integració social i, per tant, el reconeixement dels drets de ciutadania és un element necessari –no suficient- per a poder jutjar les diferents pràctiques culturals. Aconseguir l'estatus de ciutadà (amb el reconeixement dels drets polítics, civils i socials que comporta) no genera automàticament integració, no és un element suficient, però en tot cas és un element necessari per aconseguir-la. Només des de la igualtat és possible el diàleg i si la igualtat s'entén a nivell polític, social, econòmic i legal, cal el reconeixement legal i real d'aquesta concitadania a la vida quotidiana. L'exigència que tothom acompleixi la llei hauria d'anar acompanyada de l'imperatiu que tothom se'n pogués beneficiar.

Cal tenir en compte, a més, que no es poden harmonitzar tots els valors i estils de vida que floreixen i es desenvolupen dins una societat determinada; sempre existirà una certa conflictivitat entre els grups i per tant es tracta de trobar fórmules d'arbitratge entre ells. Tractar d'obviar o eliminar tota la conflictivitat implica amagar o camuflar les relacions de poder que estan implícites a tota relació social. De fet, sota qualsevol judici de valor o concepció de la realitat s'amaguen estructures de poder que no es poden naturalitzar o donar per suposat. Es tracta de trobar uns mínims comuns per a fer possible la convivència. Quins són, doncs, els "límits de la tolerància"? En primer lloc, cal trobar una fórmula d'equilibri entre dos principis bàsics de la democràcia: l'autonomia individual amb la constatació de l'existència d'una dimensió col·lectiva d'aquesta existència individual. Cal tenir en compte que partim d'una contradicció entre la necessitat de reconèixer i respectar les particularitats i drets col·lectius o grupals, unida, al mateix temps, a la necessitat i imperatiu de reconèixer, vigilar i garantir el respecte dels drets individuals dels seus membres.

Quines solucions s'han proposat davant el "repte a la diferència"? Com s'ha conceptualitzat la idea de "reconeixement de les diferències"? Quina idea d'integració ha orientat els discursos i els projectes anomenats multiculturalistes?

3) El multiculturalisme.

Les noves dinàmiques migratòries (i en particular l'increment de la població estrangera no comunitària) han generat, com deiem, noves necessitats, nous reptes i noves preguntes, davant les quals s'han adoptat diferents respostes, discursos i propostes.

En primer lloc, s'han desencadenat posicions absolutistes que han afirmat l'existència d'una única i autèntica línia de progrés de la humanitat, una única racionalitat. Aquestes posicions, recolçant-se en la creença de principis únics i universals, aludeixen a criteris absoluts a partir dels quals fonamentar l'elecció de creences i principis morals. Des del punt de vista absolutista es dóna per suposada una noció de racionalitat comú a tots els éssers humans, independentment de la seva cultura, afirmant que hi ha creences objectiva i universalment vertaderes que es constitueixen en una base ferma i fiable per a poder acceptar o condemnar drets, normes, valors i costums d'altres cultures. Integració, en aquest context, es substitueix per assimilació i dialèg es transforma en imposició.

Davant aquestes posicions, i en direcció diametralment oposada, s'ha desenvolupat un tipus de relativisme radical que afirma que tot coneixement està mediat per interessos, punts de vista i determinacions socials i que, per tant, no hi ha cap creença neutral i cap manera racional per a poder escollir entre diferents punts de vista. Des del relativisme extrem, es nega l'existència de normes i valors universalitzables i absoluts i s'afirma que l'avaluació moral d'una acció tan sols es pot fer des de sistema de creences, valors i normes de la comunitat o societat en es desenvolupa l'acció. Totes les manifestacions culturals, doncs, des d'aquest punt de vista, serien igualment vàlides i no hi hauria manera de jutjar-les més enllà dels marcs socials on han emergit; les accions i creences dels membres de determinades cultures no es poden avaluar si no és sota el sistema de normes i creences de la mateixa cultura.

Aquest discurs de relativisme absolut, doncs, acaba negant la possibilitat de tot universalisme i legitima qualsevol conducta partint de la condició construïda i artificial de tota crítica moral. El problema d'aquesta tendència és que oblida que el relativisme només ho pot ser relativament; és a dir, el relativisme cultural ha de partir del pressupòsit que per entendre les altres cultures hem d'entendre la nostra com una més entre les altres. El

relativisme absolut, doncs, cau per sí mateix, dir que tot és vàlid, no ens porta en lloc, no tot té el mateix valor i cal trobar criteris per a poder jutjar.

En aquest context, la retòrica multicultural s'ha constituït en un assaig per a superar aquestes dues posicions extremes, instaurant-se en un dels principals mecanismes encarregats d'afrontar el "repte de la diferència". Cal tenir en compte que el multiculturalisme en sí no és ni conservador ni progressista, pot manifestar-se en diferents versions i pot tenir diferents connotacions depenent de les concepcions ètiques i epistemològiques de les que parteixi. Parlar de multiculturalitat implica, en primer lloc, referir-se a la convergència d'una pluralitat de maneres de pensar, de dir i de fer, però el concepte en sí no pressuposa l'intercanvi mutu entre dos o més grups de distinta cultura, sinó que s'entén com a referència exclusiva d'un grup determinat³.

La multiculturalitat, en el context actual, adquireix gran popularitat, es converteix en un terme d'ús comú, amb la qual cosa esdevé, alhora, un concepte trivialitzat que ha generat molts efectes perversos. El concepte de multiculturalisme s'ha convertit en un terme per a donar sentit a la relació entre "nosaltres" i els "altres" en un món de creixent heterogeneïtat i diversitat i, en el fons, ha acabat mantenint i reforçant l'exclusió, separació i desigualtat de determinats grups, en funció de la seva especificitat cultural.

El seu punt de partida i premissa bàsica és la consideració de la igualtat de les diferents cultures presents a la societat, ressaltant les qualitats positives del manteniment i desenvolupament de la "diversitat cultural" dels diferents grups. El discurs multiculturalista parteix de la idea que la diversitat per se genera un enriquiment automàtic de la societat i, de tal manera, reforça la importància de l'alteritat, remarcant el valor positiu de "l'altre" i emfatitzant allò distintiu de la identitat, les tradicions i el patrimoni cultural dels diferents grups. El respecte a la diversitat, l'especificitat cultural i el dret a la diferència es converteixen, així, en l'eix vertebrador del discurs multiculturalista.

Un dels principals problemes d'aquesta concepció, però, és que en nom del manteniment de les diferències culturals i amb la intenció d'allunyar-se dels processos assimilacionistes acaba primant la separació per sobre la integració, refusant la importància del reconeixement recíproc entre els diferents grups i confonent el dret a la diferència amb el deure a preservar-la. El respecte a la diferència, doncs, convertit en obligació contribueix a perpetuar la separació i aïllament entre els diferents grups.

³ Per a ressaltar la importància del diàleg i la interacció entre diferents cultures caldrà recórrer al concepte d'interculturalitat.

El multiculturalisme, doncs, parteix d'una concepció de cultura estàtica, essencialista i simplificada, en tant que univers hermètic i incommensurable. Cultura, de tal manera, passa a convertir-se en substitut de raça i s'empra com a element homogenitzador dels subjectes, en tant que element irreductible i diferencial. De tal manera, s'acaba defensant l'existència i manteniment de grups culturals diferenciats –en tant que immanents i naturals-, recolçant-se en la idea d'una difència essencial entre ells.

El discurs multiculturalista, de tal manera, porta a terme una culturalització de les diferències que es converteix en una nova retòrica de l'exclusió; la identitat i especificitat culturals es converteixen en els punts claus de les noves formes d'opressió en la mesura que camuflen les desigualtats socioeconòmiques de base. El multiculturalisme, es converteix així en un nou tipus de determinisme cultural que –partint d'una noció de cultura en tant que compacta, delimitada i localitzada- naturalitza i problematitza les diferències, encassellant als individus de forma permanent en els seus atributs culturals. La desigualtat econòmica i social, de tal manera es presenta, de forma etnificada i folkloritzada, identificant totes les fonts de conflicte com resultat de diferències culturals.

De tal manera es vehicula una idea d'integració limitada tan sols a la seva dimensió cultural, que deixa de banda els aspectes econòmics, socials, polítics i legals. Acceptar la diversitat cultural en nom de la integració, en el fons, perpetua la desigualtat social i manté l'exclusió. Integració s'hauria d'entendre com un procés i no com un punt d'arribada; un procés obert i complex que caldria convertir en un objectiu per a crear conjuntament un nou espai social. Aconseguir la integració pressuposa, per una banda, incloure i considerar la igualtat en totes les dimensions de l'existència humana (social, econòmica, política, cultural i legal) i per tant no es pot limitar a la seva dimensió cultural; per una altra banda, implica reciprocitat i, per tant, pressuposa incloure a tots els membres i individus de la societat, implicant-los en un projecte comú. El multiculturalisme, ha caigut en la trampa de destinar-se tan sols als grups minoritaris, amb la qual cosa ha contribuït a la seva minorització i exclusió.

El multiculturalisme, doncs, ha tendit a desenvolupar polítiques paternalistes i, en nom de la tolerància, ha reforçat els elements de diferenciació entre grups, augmentant l'exclusió social a partir d'aquesta concepció crònicament problemàtica i irreductible de les diferències culturals. De tal manera, obviant o amagant les desigualtats socials, ha potenciat la creació i perpetuació de diferències culturals i, amb això, la conseqüent separació i aïllament dels grups en lloc de la seva integració.